

ΑΝΔΡΕΑΣ ΣΤΕΡΓΙΟΥ: Η οικονομική διάσταση των ευρωατλαντικών σχέσεων και ο ρόλος της Γερμανίας», *Αγορά χωρίς Σύνορα*, τόμος 10, τεύχος 3 (2005), σσ. 216-233.

Η οικονομική διάσταση των ευρωατλαντικών σχέσεων και ο ρόλος της Γερμανίας

Περίληψη Στο άρθρο αυτό επιχειρείται η περιγραφή ορισμένων δομικών χαρακτηριστικών των οικονομικών ευρωατλαντικών σχέσεων, όπως αυτά διαμορφώθηκαν μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Εστιάζεται καταρχήν στην έντονη πολιτικοϊδεολογική διαπάλη που λαμβάνει σήμερα χώρα εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το οικονομικό και θεσμικό της μέλλον και συναρμόζεται με την αντίστοιχη διαμάχη της γερμανικής κοινωνίας γύρω από το μέλλον του κοινωνικού συστήματος της αγοράς που έχει καταχωρηθεί στη διεθνή βιβλιογραφία ως μοντέλο του καπιταλισμού του Ρήνου (Rheinkapitalismus). Η διαμάχη αυτή τόσο σε ευρωπαϊκό, όσο και σε μια δυσπρόστατη μορφή. Η επίλυση της οικονομικής κρίσης που έχει ενσκήψει στη γερμανική οικονομία έχει ωθήσει τις γερμανικές ελίτ να φλερτάρουν με την υιοθέτηση οικονομικών μοντέλων αγγλοσαξωνικής προέλευσης. Η διατήρηση ωστόσο της εξαγωγικής δύναμης της την οδηγεί με μαθηματική ακρίβεια σε ρήξη με τις ΗΠΑ, όσο αυτές εμμένουν στην πολιτική έντονου προστατευτισμού της οικονομίας τους.

Λέξεις Κλειδιά: Καπιταλισμός του Ρήνου, Αγγλοσαξωνικός Καπιταλισμός, οικονομικές διαφορές Ευρώπης/Αμερικής, οικονομικός προστατευτισμός, διεθνές εμπόριο.

Η συστημική αντιπαράθεση Ευρώπης-Αμερικής

Η εκτεταμένη αλληλεξάρτηση των εθνικών οικονομιών στο πλαίσιο της παγκοσμιοποιημένης κοινωνίας που συνεχίζει να προχωρά με ακάθεκτους ρυθμούς, ανέδειξε για τις τοπικές κοινωνίες ζητήματα που υπερέβαιναν κατά πολύ το θεσμικό και κοινωνικό πλαίσιο διαχείρισης κρίσεων που οι επιμέρους οικονομικοί δρώντες είχαν διαμορφώσει για να προφυλάξουν τη σφαίρα της οικονομικής τους δραστηριότητας από τις διάφορες κρίσεις. Αναφορικά με το Δυτικό Κόσμο οι νέες προκλήσεις δεν αφορούσαν βέβαια στον εντεινόμενο ανταγωνισμό που δεν είχε πάψει ποτέ να υφίσταται, αλλά σε διάφορα άλλα υποσύνολα της οικονομικής διάρθρωσης των κοινωνιών αυτών που υποστήριζαν αλλά και υποστηρίζονταν από την αρχιτεκτονική των εμπορικών και οικονομικών συναλλαγών του δυτικού οικονομικού συστήματος.

Μια τέτοια κλασική αντιπαράθεση σε επίπεδο οικονομικής διάρθρωσης του σύγχρονου κόσμου, η οποία υπερβαίνει τα εθνικά σύνορα του ενός ή του άλλου κράτους και διαπλέκεται στην καθημερινή κοινωνική αντιπαράθεση των οικονομικών ομάδων αναμεταξύ τους, έχει κωδικοποιηθεί κάπως σχηματικά ως αντίθεση μεταξύ του Αγγλοσαξωνικού καπιταλισμού (Anglo-Saxon Capitalism) που επικράτησε στην

Αμερική και του καπιταλισμού του Ρήνου (Rheinkapitalismus), που επικράτησε στην ηπειρωτική Ευρώπη.¹

Το μοντέλο του ήπιου καπιταλισμού του Ρήνου αντανακλά μια μεγάλη κοινή πολιτισμική και κοινωνική παράδοση της κοινωνικής οικονομίας της αγοράς (Soziale Marktwirtschaft) που διέπει την οικονομική φιλοσοφία των λαών της ηπειρωτικής Ευρώπης, αλλά τίθεται σήμερα ολοένα και περισσότερο υπό αμφισβήτηση. Το οικονομικό αυτό μοντέλο συνδυάζεται με την θεσμικά κατοχυρωμένη και κοινωνικά αναγνωρισμένη συναινετική διάρθρωση της παραγωγικής διαδικασίας, τη συλλογική διαμόρφωση των εργασιακών σχέσεων και τον αυξημένο ρόλο του κράτους σε ορισμένους τομείς της αγοράς.

Η προσέγγιση αυτή υποστηρίζει την εφαρμογή στοιχειωδών ρυθμιστικών κανόνων τόσο σε εθνικό, όσο και σε διεθνικό επίπεδο, προκειμένου να διασφαλίζονται σε κάθε οικονομική πράξη, τα στοιχεία που συνθέτουν ένα βασικό πυλώνα του μεταπολεμικού οικονομικού πολιτισμού των ευρωπαϊκών χωρών, το Κοινωνικό Κράτος Πρόνοιας.² Τα ισχυρότερα εργατικά συνδικάτα της Ευρώπης, τα γερμανικά, υποστηρίζουν για παράδειγμα την προοπτική «ευρωπαϊσμού» των εργασιακών σχέσεων και της διαπραγμάτευσης (δημιουργία ευρωπαϊκών συμβουλίων εκπροσώπησης κατά το πρότυπο της Γερμανίας), την επέκταση των ελάχιστων κοινωνικών standards στις χώρες της Ένωσης, καθώς και την ανάπτυξη και τον συντονισμό της ευρωπαϊκής κοινωνικής πολιτικής.³

Η δεύτερη προσέγγιση που αντανακλά περισσότερο τη φιλελεύθερη οικονομική παράδοση, υποστηρίζει την πλήρη απελευθέρωση του διεθνούς εμπορίου, τόσο με πολυμερείς διαπραγματεύσεις, όσο και με ειδικότερες συμφωνίες σε περιφερειακό επίπεδο. Πρεσβεύει την κατοχύρωση καθεστώτος ελευθερίας στις παγκόσμιες χρηματοπιστωτικές συναλλαγές, όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ευελιξία στην αγορά εργασίας, διατήρηση σε τοπικό ή ατομικό επίπεδο των συλλογικών συμβάσεων εργασίας, ώστε οι τελευταίες να αντιστοιχούν στο επίπεδο παραγωγικότητας και τιμών της κάθε περιοχής και στις δυνατότητες της επιχείρησης, καθώς και άρση όλων των περιορισμών στην ατομική επιχειρηματικότητα. Αναφορικά με τα κοινωνικά συστήματα, προτείνεται ένα μοντέλο πρόνοιας πιο ευέλικτο, λιγότερο κρατικό και προσαρμοσμένο στην ανταγωνιστική οικονομία της αγοράς (Competitive Solidarity).⁴

Οι υποστηρικτές της παραπάνω προσέγγισης θεωρούν επίσης ότι οι πολλές δικλίδες ασφαλείας υπέρ των εργαζομένων (περιορισμός και δικαιολόγηση των απολύσεων, ενισχυμένο σύστημα αποζημιώσεων) που υπάρχουν σε πολλές χώρες, αποβαίνουν τελικά εις βάρος τους, αφού περιορίζουν την κινητικότητα του εργατικού δυναμικού. Οι υποχρεώσεις των επιχειρήσεων με πάνω από ένα συγκεκριμένο αριθμό

¹ Τις διαφορές ανάμεσα στις δύο συστημικές αντιλήψεις έχει επεξεργαστεί με μοναδικό τρόπο ο γάλλος οικονομολόγος Michael Albert στο βιβλίο του, *Kapitalismus contra Kapitalismus*. Frankfurt/New York: Campus Verlag, 1992. Τίτλος Πρωτοτύπου: *Capitalisme contre capitalisme* (Editions du Seuil 1991). Μια πιο πρόσφατη διάκριση των δυο συστημάτων, είναι αυτή του καπιταλισμού των Stake Holders (ευρωπαϊκό μοντέλο) και αυτού των Share Holders (αγγλοσαξωνικό μοντέλο).

² Υπερασπιστές του μοντέλου αυτού είναι φυσικά και οι Γάλλοι, οι οποίοι συνδέουν τη διατήρηση του μοντέλου αυτού με μια εναλλακτική πρόταση στη μέχρι τώρα πορεία της παγκοσμιοποίησης. Βλ. S. Meunier, «The French Exception», *Foreign Affairs* (July-August 2000), σσ. 112.

³ Γ. Κουζής, *Εργασιακές Σχέσεις και Ευρωπαϊκή Ενοποίηση. Ευελιξία και Απορύθμιση ή Αναβάθμιση της Εργασίας?* Αθήνα: ΙΝΕ, 2001, σελ. 181.

⁴ W. Streeck, «The emerging constitution of ``Social Europe``», in: Martin Kohli and Mojca Novak (eds.), *Will Europe Work? Integration, Employment and the Social Order*. London and New York: Routledge, 1998, σελ. 25 και εξ.

απασχολούμενους, να προβαίνουν σε απολύσεις μόνο εφόσον μπορούν να τεκμηριώσουν με στοιχεία την απόλυση και εφόσον έχουν υποβάλει σχέδια αποζημιώσεων επανακατάρτισης κτλ., περιορίζουν την ευελιξία των επιχειρήσεων και καταλήγουν να θέτουν περιορισμούς στις προσλήψεις, αφού οι εργοδότες έχουν ενδοιασμούς να προσλάβουν νέους υπαλλήλους. Οι υποστηρικτές της άποψης αυτής παραπέμπουν στο αμερικανικό σύστημα εργασιακών σχέσεων που δημιούργησε από τη δεκαετία του 90 και μετά παροιμιώδη οικονομική ανάπτυξη και πάνω από 20 εκατομμύρια θέσεις εργασίας, την ίδια στιγμή που οι ευρωπαϊκές οικονομίες κινούνταν στην αντίθετη κατεύθυνση.⁵

Το ατομικιστικό σύστημα του αγγλοσαξονικού καπιταλισμού, των ελίτ, της ατομικής υπευθυνότητας, παρουσιάζεται σήμερα αναντίρρητα πιο αποδοτικό από το κοινοτικό σύστημα⁶ της συλλογικής ευθύνης, αλλά και της συλλογικής ανευθυνότητας, όπως αποδεικνύεται στη γερμανική περίπτωση. Οι χώρες της ηπειρωτικής Ευρώπης βρίσκονται τις δυο τελευταίες δεκαετίες αντιμέτωπες με υψηλά ποσοστά ανεργίας και σε κάθε περίπτωση πολύ υψηλότερα απ' ό,τι στην Αμερική και στη Μεγάλη Βρετανία της οποίας η οικονομική ζωή εμπνέεται εν πολλοίς από την ίδια φιλοσοφία. Οι δυσκαμψίες στην αγορά εργατικού δυναμικού και η ατελής προσαρμογή της Ευρώπης στο διεθνή καταμερισμό εργασίας και στα παγκόσμια δίκτυα αγορών, θεωρούνται, όπως προαναφέρθηκε, από πολλούς οι πιο σοβαρές γενεσιουργές αιτίες του φαινομένου αυτού.⁷

Οι διάφορες δικλίδες ασφαλείας στη μαζική και άνευ όρων απόλυση των υπαλλήλων άρχισαν να εμφανίζονται σταδιακά μεταξύ του τέλους της δεκαετίας του 60 και των αρχών του 70, ως αποτέλεσμα της επιδίωξης για δικαιότερη κατανομή του εισοδήματος. Τότε άρχισαν να επιβάλλονται αυστηρότεροι κανόνες στο ωράριο εργασίας, να αυξάνονται εκείνοι οι φόροι που αποδεδειγμένα⁸ επηρεάζουν αρνητικά το μηχανισμό προσφοράς της εργασίας και να επιβάλλονται περιορισμοί στις απολύσεις, ενώ παράλληλα τα επιδόματα για την ανεργία έγιναν πιο γενναιόδωρα και προσιτά για περισσότερους εργαζόμενους.

Μολονότι οι αλλαγές αυτές δεν συνέβησαν ομοιόμορφα σε όλες τις χώρες, η προσφορά εργασίας γενικά στην Ευρώπη εξασθένησε σταδιακά, ενώ το θεσμικό σύστημα που υποστηρίζει τη παροχή εργασίας έγινε εξαιρετικά δυσκίνητο αδυνατώντας να ανταποκριθεί στα ανταγωνιστικά κριτήρια που επιβάλλονται από τη παγκόσμια αγορά. Αντίθετα στην Αμερική το χαλαρό νομικό πλαίσιο που διέπει το μηχανισμό παροχής και ζήτησης της εργασίας θεωρείται ένα από τα βασικά στοιχεία που τροφοδότησαν το Boom της αμερικανικής οικονομίας τη δεκαετία του '90.⁹

Ένα στοιχείο ωστόσο, που συνήθως παραγνωρίζεται από τους περισσότερους οικονομολόγους που απαιτούν άμεση άρση όλων των περιορισμών στις απολύσεις και συρρίκνωση των επιδομάτων ανεργίας κατά το πρότυπο της αμερικανικής αγοράς

⁵ Fr. Fukuyama, *Εμπιστοσύνη*. Αθήνα: Λιβάνης, 1998. Τίτλος Πρωτοτύπου: *Trust* (1995), σελ. 400 και εξ.

⁶ Λ. Θάρου, *Ο επερχόμενος οικονομικός πόλεμος μεταξύ Ιαπωνίας, Ευρώπης και Αμερικής* (Αθήνα: Νέα Σύνορα, 1995), σελ. 83-84. Ο Θάρου κάνει λόγο στη σύγκριση των δύο συστημάτων για αντιπαράβολή του «εγώ» με το κοινοτικό γερμανικό σύστημα του «Volk» (λαός).

⁷ R. Heiskala, «Our time. Europe in the age of global networks and flowing identities», in: Martin Kohli and Mojca Novak (eds.), *Will Europe Work? Integration, Employment and the Social Order*. London and New York: Routledge, 1998, σσ. 111-126.

⁸ Πρβλ. τη μελέτη της Ι. Γκιζέλη, *Το πολιτικό Μέλλον του Κράτους Πρόνοιας στην Ευρώπη*. Θέματα Πολιτικής και Άμυνας. Αθήνα: ΙΑΑ, 2001.

⁹ W. Streeck, «The emerging constitution of ``Social Europe``», in: Martin Kohli and Mojca Novak (eds.), *Will Europe Work? Integration, Employment and the Social Order*. London and New York: Routledge, 1998, σελ. 21-23.

εργασίας, είναι η κοινωνικοοικονομική κατάσταση των ατόμων που ωφελήθηκαν άμεσα από τις μεταρρυθμίσεις στην αμερικανική αγορά εργασίας. Πρόκειται πιο συγκεκριμένα σε μεγάλο βαθμό για ανθρώπους που βρίσκονταν έξω ή στις παρυφές της παραγωγικής διαδικασίας ή σε εξωθεσμική σχέση με αυτήν (μαύρη εργασία, μακροχρόνια άνεργοι, άστεγοι, φτωχοί μετανάστες).

Το νέο status που πολλοί από αυτούς απέκτησαν και τους κατατάσσει στην τεράστια ομάδα των working poor, των ανθρώπων δηλαδή με πλήρη ακόμα και υπερωριακή απασχόληση που όμως δεν είναι σε θέση να παράσχουν στον εαυτό τους ούτε καν στοιχειώδη ιατροφαρμακευτική περίθαλψη¹⁰, ήταν εντούτοις ασύγκριτα καλύτερο από την προγενέστερη κατάσταση τους. Στην Ευρώπη ωστόσο μια ανάλογη ρύθμιση της αγοράς εργασίας και των κοινωνικών δικαιωμάτων, συνεπάγεται δραματικές οικονομικές επιπτώσεις και ριζική μεταβολή του κοινωνικού status και για τους εργαζόμενους, αλλά και για τους ανέργους που θα υπαχθούν σε ανάλογες ρυθμίσεις.¹¹

Η Γερμανία σε αναζήτηση οικονομικού μοντέλου

Ιδιαίτερα έντονα διεξάγεται η συζήτηση αυτή¹² στη γερμανική κοινωνία της οποίας η οικονομία «μαστίζεται» από αστρονομικούς αριθμούς ανέργων και συνταξιούχων. Η ολοένα και ηχηρότερη απαίτηση για φιλελευθεροποίηση της οικονομικής διαδικασίας συνδυάζεται με την αμφισβήτηση ενός πυλώνα του καπιταλισμού του Ρήνου, της θεσμικά κατοχυρωμένης δυνατότητας των συνδικάτων να συναποφασίζουν τις οικονομικές επιλογές των επιχειρήσεων και να έχουν ως εκ τούτου τεράστια διαπραγματευτική ισχύ.

Πράγματι, ο εθνικός στόχος της ανασυγκρότησης της μεταπολεμικής Γερμανίας συνεπέφερε μια πρακτική ευρύτερης κοινωνικής συναίνεσης διμερούς και τριμερούς χαρακτήρα στην οικονομία που εξασφάλισε στους εργαζόμενους σταδιακά τη δυνατότητα συμμετοχής στις ενδοεπιχειρησιακές διαδικασίες λήψης αποφάσεων (Mitbestimmungsrecht) και στους εργοδότες την αναγκαία εργασιακή και κοινωνική ειρήνη για την μακρόχρονη και απρόσκοπτη ανάπτυξη της επιχειρηματικής τους δραστηριότητας.¹³

Ο θεσμός του «συναποφασίζουν» εξελίχθηκε έτσι σε βασικό πυλώνα της οικονομικής λειτουργίας. Οι στενές σχέσεις των συνδικάτων με το Γερμανικό Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα προσέφεραν στα συνδικάτα από την άλλη την απαραίτητη πολιτική έκφραση και αυξημένη διαπραγματευτική ισχύ. Η διαπραγματευτική ικανότητα των συνδικαλιστικών οργανώσεων απέκτησε βαθμιαία κολοσσιαίες διαστάσεις, ενώ άρχισαν να πολλαπλασιάζονται τα φαινόμενα συνδικαλιστικού παραγοντισμού.

Τα προνόμια αυτά σε συνδυασμό με την πολιτική δραστηριότητα των συνδικαλιστών στο κυβερνών σοσιαλδημοκρατικό κόμμα παρακίνησαν έτσι πολλούς

¹⁰ Σήμερα υπολογίζονται σε 47 εκατομμύρια όσοι είναι αποκλεισμένοι από κάθε σύστημα περίθαλψης.

¹¹ Πρβλ. το αφιέρωμα της εφημερίδας *Le MONDE diplomatique* (Deutsche Ausgabe), September 2001, «Reformbedarf für Europa».

¹² Πρβλ. εδώ την «αριστερότροπη» κριτική του Lafontaine στη τάση αμφισβήτησης του κοινωνικού κράτους στα βιβλία του Lafontain, Oskar/Christa, Müller, *Keine Angst vor der Globalisierung. Wohlstand und Arbeit für Alle*. Bonn: Dietz-Verlag, 1998. Lafontain, Oskar, *Das Herz schlägt links*. München: Econ-Verlag, 1999. Lafontain, Oskar, *Die Wut wächst. Politik braucht Prinzipien*. München: Econ-Verlag, 2002.

¹³ H. Limmer, *Die deutsche Gewerkschaftsbewegung* (München: Günter Olzog Verlag, 1981), σελ. 71 και εξ.

να κάνουν λόγο για κράτος-στελεχών και για «συνδικαλιστική δημοκρατία» (Funktionärsdemokratie), τα οποία υπεισέρχονται στη διαδικασία λήψης αποφάσεων λειτουργώντας ως ένα τεράστιο ανάχωμα σε κάθε μεταρρυθμιστική προσπάθεια.¹⁴

Η αμφισβήτηση στο θεσμικό ρόλο των συνδικάτων αποτελεί ένα υποσύνολο από μια γενικότερο κριτική στο ομοσπονδιακό πολιτειακό οικοδόμημα της Γερμανίας. Ολοένα και περισσότεροι ισχυρίζονται σήμερα στη Γερμανία ότι το σύνταγμα (Grundgesetz), στο οποίο εδράζεται το γερμανικό ομοσπονδιακό σύστημα (deutscher Föderalismus) δεν μπορεί πλέον να επιτελέσει το ρόλο του, που επιτέλεσε με επιτυχία όλα αυτά τα χρόνια. Πρέπει λοιπόν να μεταρρυθμιστεί ριζικά, για να πάψει πλέον να λειτουργεί ως τροχοπέδη στην οικονομική ανάπτυξη, να αποβάλει την ακραία διασπορά εξουσιών, τις άμπολλες δικλίδες ασφαλείας που διέπουν τη θέσπιση, έγκριση και εφαρμογή των νομοθετημάτων, καθώς αυτές έχουν δημιουργήσει σταδιακά ένα καθεστώς ατομικής και συλλογικής ανευθυνότητας.

Από την άλλη μεριά τα γερμανικά συνδικάτα προβάλλουν το επιχείρημα που στερείται ολοένα και περισσότερο ελκυστικότητας και πειστικότητας στη γερμανική κοινωνία, ότι τόσο η εκπροσώπηση των εργατών, όσο και η ενισχυμένη κοινωνική προστασία, αποτελούν θεμελιώδεις αξίες του κοινωνικού καπιταλισμού της αγοράς (Sozialmarktwirtschaft) χάρη στις οποίες οικοδομήθηκε η συνεκτική και χωρίς ακραίες κοινωνικές ανισότητες γερμανική κοινωνία και το συμπαγές συναινετικό μοντέλο πολιτικής και κοινωνικής διαχείρισης (Konsensdemokratie).¹⁵

Σήμερα το γερμανικό εργατικό κίνημα βρίσκεται σε άμυνα και προσπαθεί με διαρκείς κινητοποιήσεις να αντιπαλέψει τις μεταρρυθμίσεις στο ασφαλιστικό σύστημα, στον τομέα των επιδομάτων ανεργίας και στο σύστημα υγείας (Agenda 2010). Το μεγαλύτερο κεκτημένο δικαίωμα ωστόσο που προσπαθεί να διασφαλίσει, χωρίς όμως πιθανότητες επιτυχίας, είναι η επιστροφή στη 40ωρή και πολλές φορές μεγαλύτερη εβδομάδα εργασίας που αρχίζουν να επανεισάγουν πολλές γερμανικές επιχειρήσεις στον τομέα της γερμανικής βιομηχανίας. Ως τώρα η τάση αυτή είχε αρχίσει ήδη να επικρατεί σε άλλους τομείς της γερμανικής οικονομίας, μη χειρωνακτικούς.

Στο βιομηχανικό τομέα όμως, στον οποίο δεσπόζει το πανίσχυρο εργατικό συνδικάτο IG-Metall και είχε πρώτος κατακτήσει το 1984 την 35ωρη βδομάδα εργασίας, κάτι τέτοιο θεωρούταν ταμπού. Από τις αρχές του 2004 το τελευταίο αυτό προπύργιο του οργανωμένου συνδικαλιστικού κινήματος στη Γερμανία έχει δεχθεί ρωγμές. Πολλές επιχειρήσεις διαπραγματεύονται με τις συνδικαλιστικές ενώσεις τους (Betriebsräte) ερήμην του κεντρικού συνδικαλιστικού οργάνου νέα ωράρια και περικοπές στα επιδόματα Χριστουγέννων, Πάσχα κτλ.

Όλα αυτά έχουν ως αποτέλεσμα η σύγχρονη γερμανική κοινωνία να παρουσιάζεται με δύο πρόσωπα: Αυτό της Γερμανίας των δρόμων που αντιδρά στα μεταρρυθμιστικά σχέδια της κυβέρνησης και αυτό της Γερμανίας που είναι έτοιμη να αποχαιρετήσει τις κοινωνικές παραδόσεις της μεταπολεμικής περιόδου για να δεχθεί μια νέα κατάσταση που να προσομοιάζει στο ευέλικτο κοινωνικοοικονομικό πρότυπο της αμερικανικής κοινωνίας που προβάλλεται ολοένα και περισσότερο ως το μοντέλο επιτυχίας σε αντίθεση με το ευρωπαϊκό μοντέλο.¹⁶ Από την άλλη πλευρά

¹⁴ Ενδεικτικά μόνο για τις απόψεις αυτές που διατυπώνονται καθημερινά στο δημόσιο λόγο αναφέρεται εδώ το βιβλίο ενός πρόσφατα εκλιπόντος φιλελεύθερου πολιτικού, του Jürgen Möllemann, *Klartext für Deutschland* (München: Bertelsmann, 2003), σσ. 211-214.

¹⁵ Πρβλ. την κριτική του Th. Darnstädt, *Die Konsensfalle* (SPIEGEL-Buchverlag, Hamburg 2004).

¹⁶ Είναι πολύ ενδιαφέρον να παρακολουθήσει κανείς πώς από τη πολιτική του Τρίτου Δρόμου που επαγγέλθηκε ο σύμβουλος του καγκελαρίου Schröder, Bodo Hombach, η γερμανική εκδοχή του Anthony Giddens, στο βιβλίο του *Aufbruch. Die Politik der neuen Mitte*. München: Econ-Verlag,

διακηρύσσεται πίστη στα συμφέροντα της Ε.Ε. που δοκιμάζονται σε έναν αδυσώπητο διατλαντικό ανταγωνισμό που μαίνεται εδώ και χρόνια μεταξύ των δύο εταίρων του διατλαντικού συστήματος πάνω σε μια σειρά θεμάτων πρακτικής φύσεως.

Γνωστή είναι για παράδειγμα η εδώ και χρόνια σοβούσα κρίση στις σχέσεις Ευρωπαίων και Αμερικανών στα διεθνή οικονομικά fora (Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, Παγκόσμια Τράπεζα, Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου), στην οποία πρωτοστατούν οι Γάλλοι και οι Γερμανοί, των οποίων οι εξαγωγές πλήττονται ιδιαίτερα από το μοντέλο διάρθρωσης του παγκόσμιου εμπορίου που προσπαθούν να επιβάλουν οι Αμερικανοί. Τρανή απόδειξη του γεγονότος αυτού παρέχει ο γνωστός εμπορικός πόλεμος μεταξύ Ε.Ε. και ΗΠΑ των τελευταίων χρόνων, ο οποίος, αν και εξασθένησε, δεν έχει ακόμη κοπάσει.

Ιδιαίτερα ενοχλημένοι εμφανίζονται οι Ευρωπαίοι για την όχι και τόσο φιλελεύθερη διεθνή οικονομική συμπεριφορά των Αμερικανών τα τελευταία χρόνια.¹⁷ Για να υπερβεί την οικονομική κρίση που έχει ενσκήψει τα τελευταία χρόνια στην αμερικανική οικονομία και κινδυνεύει να αναιρέσει τα επιτεύγματα της χρυσής περιόδου οικονομικής ανάπτυξης της δεκαετίας του 1990, το οικονομικό επιτελείο της Ουάσιγκτον έχει υιοθετήσει ένα ιδιότυπο μείγμα κενσσιανής, προστατευτικής λογικής στην εγχώρια οικονομία και δογματικής, στα πρότυπα της σχολής του Σικάγου, νεοφιλελεύθερης οικονομικής λογικής στην παγκόσμια οικονομία.

Προκειμένου να διατηρήσει την εγχώρια κατανάλωση σε υψηλά επίπεδα, πραγματοποιεί ενέσεις ρευστότητας στο σύστημα, ρίχνει τα επιτόκια, αυξάνει τις πολεμικές δαπάνες και υψώνει προστατευτικά τείχη γύρω από την αγροτική και βιομηχανική παραγωγή της.¹⁸ Όταν όμως πρόκειται για άλλες χώρες η συνταγή της είναι προσαρμοσμένη στη λογική της ελεύθερης αγοράς: Άνοιγμα των αγορών, άρση όλων των δασμών, διασφάλιση του αφορολόγητου στις χρηματιστηριακές επενδύσεις, κατάργηση των επιδοτήσεων κ.α.¹⁹ Αυτό επέβαλαν οι Ηνωμένες Πολιτείες και στην περίπτωση της NAFTA, της Αργεντινής, της νέας αμερικανικής εμπορικής ένωσης που συμμετέχουν όλες οι χώρες της αμερικανικής ηπείρου εκτός από την Κούβα. Αυτό απαιτούν και στις συναλλαγές τους με τους Ευρωπαίους. Στη γερμανική οικονομία, η ανάπτυξη και η βιωσιμότητα της οποίας συναρτάται απόλυτα από τις εξαγωγές της και δή τις εξαγωγές της προς τις ΗΠΑ, μια τέτοια επιθετική πολιτική μπορεί να αποβεί μοιραία.

Η πέρα από κάθε φιλελεύθερη οικονομική λογική προστατευτική πολιτική των ΗΠΑ στη εγχώρια αγορά τους, εκτός του ότι αντιστρατεύεται στο σύνολο της τη λειτουργική φιλοσοφία των οργανισμών του Bretton Woods, επιφέρει μια τεράστια

1998, θεωρητικοποιώντας την αναζήτηση ενός τρίτου δρόμου ανάμεσα στον «άκρατο» και «χρυσάιο» φιλελευθερισμό και την κρατικοκεντρική σοσιαλδημοκρατία που επικράτησε στη μεταπολεμική Ευρώπη, η γερμανική κοινωνία έχει φθάσει σήμερα να συζητά απόψεις, όπως αυτές διατυπώνονται στο βιβλίο του G. Steingart, *Deutschland. Der Abstieg eines Superstars*. München: Piper-Verlag, 2004. Ο Steingart δεν διστάζει να προβάλλει το αυθεντικό, ευέλικτο αμερικανικό πρότυπο ως το ενδεδειγμένο.

¹⁷ Δεν είναι σπάνιες οι φορές που ευρωπαίοι παράγοντες, όπως ο Pascal Lamy, αρμόδιος επίτροπος της Ε.Ε για θέματα εμπορίου, έχουν καταφερθεί με σκληρότητα εναντίον των ΗΠΑ για την αδιαλλαξία που δείχνουν έναντι προτάσεων της Ε.Ε πάνω σε θέματα παγκόσμιου εμπορίου.

¹⁸ M. Mann, *Die Ohnmächtige Supermacht. Warum die USA die Welt nicht regieren können* (Frankfurt/New York: Campus Verlag, 2003). Τίτλος πρωτοτύπου: *The Incoherent Empire* (2003), σελ. 69 και εξ.

¹⁹ Χαρακτηριστική είναι η απαίτηση της κυβέρνησης Bush προς τις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις να άρει κάθε μορφής επιδότηση που λαμβάνει η Airbus, η μοναδική εταιρεία που μπόρεσε να αμφισβητήσει την επί δεκαετίες μονοκρατορία της Boeing.

αναρχία στο παγκόσμιο εμπόριο και υπονομεύει βάνουσα ολόκληρο το εμπορικό κατασκευάσμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ενώ δηλαδή η Ε.Ε. προσπαθεί να δημιουργήσει ένα ομογενοποιημένο και διακανονισμένο εμπορικό σύστημα στο εσωτερικό της, είναι την ίδια στιγμή αναγκασμένη να αντιμετωπίζει ένα άναρχο διεθνές εμπορικό σύστημα στις διεθνείς της συναλλαγές.²⁰

Ειδικά σε ότι αφορά την Γερμανία με την τεράστια παράδοση της διακανονισμένης αγοράς, η πολιτική αυτή αποτελεί κόκκινο πανί για το γερμανικό επιχειρηματικό κόσμο. Για το λόγο αυτό οι οικονομικές σχέσεις ΗΠΑ-Γερμανίας διέρχονται από μια φάση που χαρακτηρίζεται από έντονες αντιφάσεις. Από τη μια μεριά ένα μεγάλο κομμάτι της γερμανικής διανοήσης και του επιχειρηματικού κόσμου περιβάλλει με θαυμασμό την εσωτερική οικονομική πολιτική των ΗΠΑ και ιδιαίτερα την εργασιακή/οικονομική πολιτική του προέδρου Clinton, η οποία δημιούργησε για πρώτη φορά στην αμερικανική μεταπολεμική ιστορία πρωτογενή πλεονάσματα στον προϋπολογισμό και εκατομμύρια θέσεις εργασίας.

Από την άλλη είναι διάχυτη πλέον στη γερμανική κοινωνία μια εντεινόμενη κριτική στην παγκόσμια οικονομική πολιτική των ΗΠΑ, που ενώ είναι ο μεγαλύτερος αποδέκτης γερμανικών προϊόντων στον κόσμο και στυλοβάτης της γερμανικής οικονομίας, αντιστρατεύεται στις διεθνείς οικονομικές της σχέσεις την ανταγωνιστικότητα της γερμανικής βιομηχανίας. Η προνομιακή μεταχείριση που οι αμερικανικές επιχειρήσεις επιζητούν με την υποστήριξη της κυβέρνησης τόσο στο εσωτερικό, όσο και στο εξωτερικό, σε θέματα μόλυνσης του περιβάλλοντος, προστασίας καταναλωτή, παιδικής εργασίας κτλ., λόγω του ότι η αμερικανική κυβέρνηση δεν έχει υπογράψει τις σχετικές συμφωνίες, λειτουργούν για τις γερμανικές ως ανταγωνιστικά βαρίδια, καθώς επωμίζονται μονομερώς κόστη που αυξάνουν το κόστος παραγωγής και εργασίας (Lohnnebenkosten).²¹

Η αντζέντα των οικονομικών διατλαντικών διαφορών

Οι οικονομικές αντιθέσεις στο πλαίσιο του ευρωατλαντικού συστήματος δεν είναι φυσικά πρόσφατες, αλλά άγονται ήδη στη χρονική αφετηρία διαμόρφωσης του διατλαντικού πολιτικού και οικονομικού συστήματος, πριν καν σχηματοποιηθούν οποιεσδήποτε σκέψεις για τη συγκρότηση μιας ενιαίας ευρωπαϊκής οικονομικής δύναμης. Πράγματι, η αδιαμφισβήτητη αμερικανική υπεροχή μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο τόσο στον αμυντικό, όσο και οικονομικό τομέα διευκόλυνε τις ΗΠΑ να επιβάλουν τους κανόνες του παιχνιδιού στις διεθνείς οικονομικές συναλλαγές. Η σημαντικότερη προϋπόθεση εδραίωσης της οικονομικής αμερικανικής πρωτοκαθεδρίας αποτέλεσε η λεγόμενη πολιτική ανάσχεσης του κομμουνισμού, για την οποία έγινε ήδη λόγος. Μια από τις βασικότερες συνιστώσες της πολιτικής της ανάσχεσης, υπήρξε ο οικονομικός πόλεμος που οι ΗΠΑ κήρυξαν στις σοσιαλιστικές χώρες και θέλησαν να επιβάλουν και στους συμμάχους τους.

Ο οικονομικός πόλεμος εκδηλώθηκε κυρίως ως περιορισμός των εμπορικών ανταλλαγών και των χρηματοπιστωτικών συναλλαγών μεταξύ της Δύσης και της Ανατολής με εξαίρεση την Γιουγκοσλαβία. Από το 1947 και τουλάχιστον μέχρι τα

²⁰ Την ίδια προστατευτική πολιτική ακολουθεί βέβαια και η Ευρωπαϊκή Ένωση σε ορισμένους τομείς, όπως στον αγροτικό τομέα με τη γνωστή Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ). Για την εξέλιξη αυτού του προστατευτισμού στις δύο άκρες του ατλαντικού βλέπε Th. Pelagidis and H. Papatotiriou, «Globalisation or Regionalism? States, Markets and the Structure of International Trade». *Working Paper Series*, Vol. 10, Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων του Παντείου (Μάιος 2001), σσ. 1-19.

²¹ J. Stiglitz, *Die Schatten der Globalisierung* (Bonn: bpb, 2002). Τίτλος πρωτοτύπου: *Globalization and its Discontents* (2002), σελ. 197 και εξ.

μέσα της δεκαετίας του 1960, οι ΗΠΑ κατέβαλλαν ιδιαίτερες προσπάθειες στον τομέα αυτόν, απαιτώντας την ευθυγράμμιση των συμμάχων τους με την πολιτική τους. Για να «πείσουν» τους Ευρωπαίους για την αναγκαιότητα της πολιτικής αυτής, δεν δίστασαν να χρησιμοποιήσουν ανοιχτά το όπλο της οικονομικής βοήθειας που παρείχαν για την μεταπολεμική ανοικοδόμηση των ευρωπαϊκών κρατών.²²

Το βασικότερο εργαλείο της πολιτικής αυτής ήταν η ίδρυση της GATT (General Agreement on Tariffs and Trade) και οι απαγορεύσεις εξαγωγής προϊόντων σε ορισμένες χώρες. Η ίδρυση της GATT στις 30 Οκτωβρίου του 1947 που επικυρώθηκε στη Γενεύη από 23 κράτη, σηματοδοτούσε την καθιέρωση ενός παγκόσμιου συστήματος εμπορίου χωρίς τις ανατολικές χώρες. Μέσα σε 15 χρόνια στον νέο θεσμό συμμετείχαν 103 έθνη που ήλεγχαν το 80% του παγκόσμιου εμπορίου. Οι απαγορεύσεις εξαγωγής προϊόντων αφορούσαν θεωρητικά μόνο προϊόντα στρατηγικής σημασίας, αν και η έννοια «στρατηγική» απέκτησε γρήγορα μεγάλη ευρύτητα.²³

Στις προσπάθειες των ευρωπαϊκών χωρών να ισχυροποιηθούν οικονομικά μετά το 1957 και συγκεκριμένα με τη δημιουργία της ΕΟΚ που ισχυροποιήθηκε με την πρώτη διεύρυνση της, το 1973 (Αγγλία, Δανία και Ιρλανδία), με την προσχώρηση της Ελλάδας το 1980 και την ενσωμάτωση των χωρών της ιβηρικής χερσονήσου το 1985, οι ΗΠΑ απάντησαν με τους διαπραγματευτικούς γύρους της GATT (Ντίλον, Κένεντι, Τόκιου, Ουρουγουάης), στις οποίες αναπροσάρμοσαν τη δασμολογική πολιτική της πολιτική με βάση τα συμφέροντα τους. Μέχρι το 1970, οι ΗΠΑ κυριαρχούσαν στο παγκόσμιο οικονομικό σκηνικό.

Η πολιτική του «ελεύθερου εμπορίου» συμβάδιζε με την αμερικανική υπεροχή στο διεθνές εμπόριο. Οι ΗΠΑ εξήγαγαν γεωργικά προϊόντα που οι Ευρωπαίοι δεν μπορούσαν να παράγουν και πρώτες ύλες που έλειπαν από την Ευρώπη ή ήταν σε μικρές ποσότητες, καθώς και προϊόντα υψηλής τεχνολογίας, όπως τα αεροσκάφη πολιτικής αεροπορίας, τα οποία μόνο αυτοί μπορούσαν να κατασκευάσουν. Παράλληλα οι εισαγωγές προϊόντων από την Ευρώπη ή την Ιαπωνία δεν απειλούσαν τις καλές θέσεις εργασίας που επιθυμούσαν οι Αμερικανοί.²⁴

Η αντίδραση της Ευρώπης, η διαμόρφωση της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ), με την οποία οι Ευρωπαίοι προσπάθησαν να εναρμονίσουν τη διαφορετική γεωργική διάρθρωση των χωρών-μελών καθιερώνοντας ενιαίο τιμολόγιο και ενιαία δασμολογική πολιτική και προστατευτικό σύστημα επιδοτήσεων, επέσυρε κριτική από πολλές εξαγωγικές χώρες γεωργικών προϊόντων. Κατηγορήθηκε μάλιστα τότε ότι είναι υπερβολικά προστατευτική και προξενεί διαστροφές στο διεθνές εμπόριο. Παρά ταύτα η ΚΑΠ προχώρησε και επέτρεψε στους Ευρωπαίους να αναχαιτίσουν σταδιακά την αμερικανική υπεροχή στον τομέα αυτό.²⁵

Μέχρι το 1980 οι Αμερικανοί είχαν την πρωτοκαθεδρία σε παγκόσμια κλίμακα και στον τομέα των άμεσων επενδύσεων, με τις οποίες μπόρεσαν να χρηματοδοτήσουν μέσω εξαγορών, συμπράξεων και άλλων μορφών επένδυσης την πολυεθνική μορφή εταιρικής οργάνωσης, με την οποία εκδηλωνόταν η επιχειρηματικότητα τους. Μετά το 1980 η Ε.Ε. μπόρεσε να βελτιώσει την

²² Σ. Βαλντέν, *Οι οικονομικές σχέσεις Ανατολής Δύσης και η κρίση της ύφεσης*. Αθήνα: Θεμέλιο, 1986, σελ. 53-56.

²³ Gr. Schöllgen, Gregor, *Geschichte der Weltpolitik von Hitler bis Gorbatschow 1941-1991*. München: C.E.Beck, 1996, σελ. 43.

²⁴ Λ. Θάροου, *Ο επερχόμενος οικονομικός πόλεμος μεταξύ Ιαπωνίας, Ευρώπης και Αμερικής* (Αθήνα: Νέα Σύνορα, 1995), σελ. 79.

²⁵ Μ. Μαγδαληνού, «Ανάλυση και Κριτική της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής», *Επιστημονικές Εκδόσεις της Αγροτικής Τράπεζας της Ελλάδας* (Απρίλιος-Ιούνιος 1977), σελ. 19 και εξ.

ανταγωνιστική της θέση τόσο στο διεθνές εμπόριο όσο και στο τομέα των επενδύσεων, στον οποίο εγκαινίασε μια περισσότερο επιθετική πολιτική. Μπόρεσε έτσι να πραγματοποιήσει περισσότερες άμεσες επενδύσεις και εξαγορές επιχειρήσεων από τους Αμερικανούς στη παγκόσμια αλλά και στην ίδια την αμερικανική αγορά, ξεπερνώντας τα διάφορα εμπόδια και φραγμούς της αμερικανικής κυβέρνησης.²⁶

Το 1987 το Εθνικό Συμβούλιο Ασφαλείας προέβλεψε σε έκθεση του ότι αν οι ΗΠΑ έχαναν το συγκριτικό τους πλεονέκτημα στους τομείς της μικροηλεκτρικής, αυτοματοποίησης, αμυντικής και διαστημικής τεχνολογίας, τότε δεν θα μειώνονταν μόνο η παραγωγικότητα και το εισόδημα αλλά και η στρατιωτική ισχύς της χώρας τους. Για το λόγο αυτό το Κογκρέσο ψήφισε το 1988 το λεγόμενο «Omnibus Trade Act» που έδινε τη δυνατότητα στην Ομοσπονδιακή Κυβέρνηση να απαγορεύει την εξαγορά αμερικανικών επιχειρήσεων από επιχειρήσεις ξένων χωρών σε περίπτωση που θίγονται ή κινδυνεύουν τα εθνικά συμφέροντα των ΗΠΑ. Παράλληλα με την τροπολογία 302 (Buy American Act) παρεχόταν το δικαίωμα στην κυβέρνηση να εφαρμόζει εμπορικά αντίποινα (δασμούς, ποσοτώσεις κ.α.) σε προϊόντα χωρών που ασκούσαν πολιτική διακρίσεων εναντίον αμερικανικών προϊόντων.²⁷

Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και το άνοιγμα των ανατολικών αγορών τερμάτισε μεν την πολιτική του αποκλεισμού των ανατολικών χωρών που ούτως η άλλως είχε ήδη αρχίσει να χαλαρώνει τα προηγούμενα χρόνια, έφερε όμως στο προσκήνιο νέα προβλήματα. Η παγκοσμιοποίηση των αγορών έθεσε επί τάπητος το ζήτημα του επαναδιακανονισμού των όρων λειτουργίας του διεθνούς εμπορίου. Οι εμπορικά ισχυρές χώρες και κυρίως οι λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες του τρίτου κόσμου βρέθηκαν αντιμέτωπες με την πρόκληση της απελευθέρωσης του εμπορίου. Η GATT αντικαταστάθηκε από τον WTO (World Trade organization - Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου - ΠΟΕ) στον οποίο συμμετέχουν σήμερα περίπου 150 κράτη, αριθμός ρεκόρ για την ιστορία των οικονομικών συναλλαγών. Ο WTO έθεσε ως στόχο του την πλήρη απελευθέρωση των εμπορικών ανταλλαγών με την μείωση των δασμών και τη κατάργηση των κρατικών επιδοτήσεων προς διάφορες κατηγορίες προϊόντων.

Οι στόχοι αυτοί απορρέουν από τη λογική ότι μια εξορθολογισμένη απελευθέρωση των εμπορικών δραστηριοτήτων ανάμεσα σε χώρες με διαφορετικό επίπεδο ανάπτυξης μπορεί να έχει θετικές επιπτώσεις και για τις δύο.²⁸ Ωστόσο, οι μέχρι τώρα διασκέψεις του ΠΟΕ (Ουρουγουάη 1994²⁹, Σιάτλ 1999 και Κατάρ 2001, Ντόχα 2003-4) κατέδειξαν, όπως υποστηρίζουν πολλοί οικονομολόγοι που αντιπαρατίθενται σε αυτή την οργάνωση των παγκόσμιων οικονομικών συναλλαγών, την αδιαφορία των οικονομικά ισχυρών κρατών να λάβουν υπόψη τους τα συμφέροντα των οικονομικά αδύναμων χωρών. Τέτοια ζητήματα αποτελούν η άρση των δασμών για τα αγροτικά προϊόντα του Τρίτου Κόσμου, η απελευθέρωση της αγοράς φαρμάκων ώστε οι τελευταίες να μπορούν προμηθεύονται φθηνότερα φάρμακα για βασικές επιδημίες που μαστίζουν τις χώρες τους κ.α.³⁰

²⁶ Π. Ρουμελιώτης, *Η Πορεία προς την Παγκοσμιοποίηση. Η Ευρωπαϊκή Στρατηγική για τον 21^ο αιώνα* (Αθήνα: Λιβάνης, 1996), σελ. 104 και εξ.

²⁷ Στο ίδιο, σελ. 119 και εξ.

²⁸ Πρόκειται για μια θεώρηση που βρίσκεται στον αντίποδα της θεωρίας της εξάρτησης που κυριαρχούσε σε πολλές χώρες του Τρίτου Κόσμου τη δεκαετία του 70 και του 80 και προσβέδει ως γνωστόν ότι τέτοιου είδους εμπορικές σχέσεις οδηγούν σε ολοένα και μεγαλύτερη εξάρτηση των μικρότερων από τις μεγαλύτερες χώρες.

²⁹ Πρβλ. Γ. Μυρογιάννης, *Ο Ρόλος των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων στις διαπραγματεύσεις του γύρου της Ουρουγουάης και η Ελλάδα* (Αθήνα: Σιδέρης, 1994), σελ. 215 και εξ.

³⁰ Stiglitz, *οπ. παρ.*, σελ. 17 και εξ.

Η «ανίερη» αυτή συμμαχία μεταξύ Ευρωπαίων και Αμερικανών εξηγείται βέβαια από την τρομερή σύμπλεξη της ευρωπαϊκής με την αμερικανική οικονομία. Οι ευρωατλαντικές οικονομικές σχέσεις αποτελούν το μεγαλύτερο και το πιο στενό επενδυτικό και εμπορικό σύστημα στον κόσμο. Περίπου το 35 % του συνόλου των άμεσων επενδύσεων στις ΗΠΑ των τελευταίων χρόνων προέρχονται από την Ε.Ε. και το 30% περίπου των άμεσων επενδύσεων στην ΕΕ πραγματοποιούνται από Αμερικανούς. Οι επενδύσεις αυτές διατηρούν εκατομμύρια θέσεις εργασίας στις δύο όχθες του Ατλαντικού. Η Αμερική παραμένει ο σημαντικότερος εμπορικός εταίρος της Ευρώπης. Κάθε βελτίωση του καταναλωτικού κλίματος στις ΗΠΑ αποφέρει στις εξαγωγικές οικονομίες της Ευρώπης πόντους ανάπτυξης, αφού μεταφράζονται σε μαζική διάθεση προϊόντων στην αμερικανική αγορά και το αντίστροφο.³¹

Αυτό δεν σημαίνει βέβαια ότι δεν υφίστανται θεμελιώδεις οικονομικές αντιθέσεις στο διατλαντικό οικονομικό σύστημα. Οι Ευρωπαίοι ενδιαφέρονται πάντα περισσότερο για τη θέσπιση οικουμενικών κανόνων στις συγχωνεύσεις και στις εξαγορές των επιχειρήσεων, το άνοιγμα των παγκόσμιων αγορών δηλαδή με βάση την αρχή της αμοιβαιότητας, ενώ οι Αμερικανοί να ενδιαφέρονται κυρίως για την απελευθέρωση του εμπορίου γεωργικών προϊόντων, τη θέσπιση αφορολόγητου ηλεκτρονικού εμπορίου, την άρση των απαγορεύσεων στις εισαγωγές ορμονούχου αμερικανικού βοδινού και γενετικά μεταλλαγμένων προϊόντων στην Ευρωπαϊκή αγορά.³²

Στη προηγούμενη διάσκεψη του ΠΟΕ στο Κατάρ (2003), Ευρωπαίοι και Αμερικανοί φάνηκε να δεσμεύονται εντούτοις σε μείωση των αγροτικών επιδοτήσεων με στόχο τη σταδιακή απόσυρση τους. Με μία σειρά νομοθετημάτων η κυβέρνηση του George Bush όμως, ενόσω ακόμη διαρκούσαν οι διαπραγματεύσεις, ενίσχυσε τις επιδοτήσεις στους Αμερικανούς αγρότες και αποφάσισε μονομερώς την επιβολή δασμών από 8% έως και 30% στον εισαγόμενο χάλυβα εξοργίζοντας το σύνολο των συμμάχων και εμπορικών εταίρων των Ηνωμένων Πολιτειών.³³

Ωστόσο, όπως φάνηκε και από τις αντιδράσεις, η Ε.Ε. αποδέχτηκε σιωπηρά τις επιδοτήσεις στους αγρότες, ώστε να μπορέσει και η ίδια να υιοθετήσει το φιλοαγροτικό αυτό μέτρο, που αντιβαίνει τα συμφέροντα του Τρίτου Κόσμου. Όσο μεγάλη όμως ήταν η σιωπηρή αυτή συναίνεση ενάντια στα αγροτικά προϊόντα των φτωχών χωρών, τόσο μεγάλη ήταν η διατλαντική διάσταση πάνω στο ζήτημα επιδοτήσεων του αμερικανικού χάλυβα. Δεν υπήρξε ούτε ένα κράτος μέλος, συμπεριλαμβανομένου και της Μεγάλης Βρετανίας που να μην πρότεινε άμεσα αντίποινα σε βάρος αμερικανικών προϊόντων. Ο λόγος είναι ότι η απόφαση της κυβέρνησης Bush, μια παραχώρηση ουσιαστικά στο πανίσχυρο λόμπι της αμερικανικής βιομηχανίας προϊόντων χάλυβα (100.000 επιχειρήσεις με περίπου 13.000.000 εργαζόμενους), σήμαινε για την Ε.Ε. πάνω από 1,3 δισεκατομμύρια χαμένα δολάρια το χρόνο, τα οποία με τη σειρά τους μεταφράζονταν σε κλείσιμο εργοστασίων, απολύσεις κ.α.³⁴

Τον Δεκέμβριο του 2003, αφού προηγήθηκε απόφαση το Νοέμβριο του ίδιου χρόνου του δικαστηρίου του ΠΟΕ που δικαίωνε την Ευρωπαϊκή Ένωση και 7 ακόμα χώρες, η Ευρωπαϊκή Ένωση επέβαλε δασμό 5 % με τη μορφή οικονομικών

³¹ G. Krell, «Arroganz der Macht, Arroganz der Ohnmacht. Die Weltordnungspolitik der USA und die transatlantischen Beziehungen», *Aus Politik und Zeitgeschichte*, B 31-32/2003, σελ. 25-26.

³² Meunier, *οπ. παρ.*, σελ. 113.

³³ Krell, *οπ. παρ.*, σελ. 25 και εξ.

³⁴ Μετά τον πόλεμο του Ιράκ κάποιοι Αμερικανοί αξιωματούχοι δήλωσαν ότι θα αρθούν οι δασμοί στον εισαγόμενο χάλυβα αν υποχωρήσουν ταυτόχρονα και οι Ευρωπαίοι και επήλθε έτσι ένας προσωρινός συμβιβασμός.

κυρώσεων στα αμερικανικά γεωργικά προϊόντα και στα αμερικανικά υφάσματα, που θα συνεπέφεραν συνολική ετήσια επιβάρυνση τεσσάρων δισεκατομμυρίων δολαρίων. Ο δασμός του 5 %, που τίθεται σε ισχύ την 1^η Μαρτίου 2004, θα αυξανόταν αυτόματα σε ποσοστό 1 % το μήνα, μέχρι να καταλήξει στο ανώτατο όριο του 17 % ένα χρόνο μετά. Κάτω από την πίεση αυτή η κυβέρνηση Bush αναγκάστηκε μέσα σε λίγες μέρες να υποχωρήσει³⁵. Αναιρέθηκαν έτσι αμοιβαία οι περισσότερες κυρώσεις που είχαν επιβληθεί από τους δύο ανταγωνιστές. Παρόμοιες οικονομικές κυρώσεις είχαν επιβάλει την ίδια περίοδο και οι ΗΠΑ σε προϊόντα προερχόμενα από την ΕΕ μετά από την απαγόρευση εκ μέρους της Ε.Ε. εισαγωγής αμερικανικού βοδινού κρέατος επεξεργασμένου με ορμόνες, μετά τη δικαίωση προσφυγής τους στο δικαστήριο του ΠΟΕ.³⁶

Ο εμπορικός πόλεμος μεταξύ Ευρώπης και Αμερικής, αν και σε λιγότερη ένταση σε σχέση με πριν, συνεχίστηκε μέχρι το τέλος του 2004 και δεν φαίνεται να σταματήσει στο άμεσο μέλλον. Από τον Αύγουστο του 2004 και μετά προστέθηκε ένα ακόμη μέτωπο στις ευρωατλαντικές εμπορικές σχέσεις. Με τελεσίδικη απόφαση του στις 31 Αυγούστου το δικαστήριο του ΠΟΕ δικαίωσε μετά από διετή διαδικασία την Ευρωπαϊκή Ένωση και 7 ακόμη χώρες για το ζήτημα της επιβολής εισαγωγικών δασμών σε προϊόντα που θεωρούνται κατά την κρίση της αμερικανικής κυβέρνησης ότι προσφέρονται σε τιμές «Dumping», που ισχύει από τον Οκτωβρίου του 2000 (Τροπολογία Ρόμπερτ Μπέρντ).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι συνομιλίες του λεγόμενου γύρου της Ντόχα. Η Ευρωπαϊκή Ένωση προωθεί στο γύρο αυτό, σύμφωνα με τις επίσημες ανακοινώσεις της που διαρρέουν στον τύπο, τα λεγόμενα «θέματα Σιγκαπούρης», τη θέσπιση δηλαδή κοινών κανόνων ανταγωνισμού, μείωση της τελωνειακής γραφειοκρατίας και κόστους (που σε ορισμένες περιπτώσεις φθάνει το 5% της αξίας τους προϊόντος), συμμετοχή και διαφάνεια στις προμήθειες δημοσίου, καθώς και προστασία επενδύσεων. Το πιθανότερο είναι επίσης ότι για μία ακόμα φορά Αμερικανοί και Ευρωπαίοι θα συμφωνήσουν να διατηρήσουν δασμούς στα προερχόμενα από τον Τρίτο Κόσμο αγροτικά προϊόντα που κοστίζουν στις δύο αγορές τροφίμων του Ατλαντικού πάνω από ένα δισεκατομμύριο δολάρια ημερησίως, πολλαπλάσια δηλαδή χρήματα από την αναπτυξιακή βοήθεια που διατίθεται στον Τρίτο Κόσμο.

Ένα δυσεπίλυτο πραγματικά πρόβλημα στην ατζέντα των διατλαντικών σχέσεων, συνιστά η αντιπαράθεση για το ζήτημα της εξοικονόμησης ενέργειας με φιλικούς ή μη τρόπους προς το περιβάλλον. Οι Ευρωπαίοι και κυρίως οι Γερμανοί υπό την πίεση του κινήματος των Πρασίνων διεκδικούν ασφαλιστικές δικλίδες στη χρήση του περιβαλλοντικού πλούτου, κάτι στο οποίο αντιδρούν σθεναρά οι Ηνωμένες Πολιτείες. Η απόφαση της κυβέρνησης Bush να υπαναχωρήσει από το Πρωτόκολλο του Κιότο³⁷ παρότι οι ΗΠΑ είναι υπεύθυνες για το 25% των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα παγκοσμίως, ενώ ο πληθυσμός τους αναλογεί μόλις στο 5 % του παγκόσμιου πληθυσμού, προκάλεσε αλυσιδωτές αντιδράσεις στους κόλπους των Ευρωπαίων.

³⁵ Για να δικαιολογήσει την άτακτη υποχώρηση του ο Bush δήλωσε ότι οι δασμοί είχαν επιτύχει τον στόχο τους «The tariffs have done their job». *Economist* (4.12.2003), «Scrapped».

³⁶ *Ενημερωτικό Δελτίο ΕΚΕΜ*, αρ. 32 (2004), σσ. 18-19.

³⁷ Οι Αμερικανοί υποστήριζαν ότι οι ρυθμίσεις του πρωτοκόλλου δεν θα επέφεραν κάποια ουσιαστική λύση στο πρόβλημα της υπερθέρμανσης και αντιπρότειναν ένα σχέδιο με μικρότερες ποσοστώσεις στη μείωση των εκπομπών αερίου. Βλ. Σ. Ντάλης, «Παλινδρομήσεις στη διατλαντική συνεργασία: Η υπαναχώρηση Μπους από το πρωτόκολλο του Κιότο», στο: Σωτήρης, Ντάλης, (επιμ.), *Οι Διατλαντικές Σχέσεις. Συνεργασία ή Ανταγωνισμός?* (Αθήνα: Παπαζήσης, 2004), σσ. 161-183.

Ιδιαίτερα στη Γερμανία, ο επιχειρηματικός κόσμος που αποδέχτηκε μετά από σκληρές διαπραγματεύσεις την εγκατάλειψη της πυρηνικής ενέργειας και την αναβάθμιση των τεχνολογικών εγκαταστάσεων του με εξοπλισμό που μειώνει τους ρύπους, νιώθει τώρα εκτεθειμένος από τους χειρισμούς της κυβέρνησης του, καθώς από την εξέλιξη αυτή ευνοούνται προκλητικά οι ανταγωνιστές του στην Αμερική που μπορούν, σύμφωνα με το ενεργειακό πρόγραμμα του προέδρου Bush, να υπολογίζουν σε δυναμική αύξηση της παραγωγής πετρελαίου, άνθρακα και πυρηνικής ενέργειας τα επόμενα χρόνια.

Ένα επιπρόσθετο πρόβλημα που ταλανίζει τις σχέσεις μεταξύ Ευρωπαίων και Αμερικανών είναι ο νομισματικός ανταγωνισμός που μετά την κυκλοφορία του ευρώ έχει οξυνθεί επικίνδυνα. Είναι ευρέως γνωστό, ότι βασική αντινομία του παγκοσμιοποιημένου συστήματος συναλλαγών αποτελεί το γεγονός ότι το δολάριο είναι διεθνές μέσο πληρωμών και το αποκλειστικό χρηματοοικονομικό εργαλείο των συναλλαγών που διεξάγονται γύρω από το βασικότερο ενεργειακό μέσο του πλανήτη, του πετρελαίου, ενώ παράλληλα είναι το εθνικό νόμισμα μιας χώρας με το πιο αρνητικό εμπορικό ισοζύγιο πληρωμών στον κόσμο. Η αντινομία αυτή αφήνει τεράστια περιθώρια οικονομικών ελιγμών στις αμερικανικές νομισματικές αρχές.

Πόσο μεγάλα είναι αυτά τα περιθώρια ελιγμών γνωρίζουν δυστυχώς ελάχιστοι. Ο γάλλος οικονομολόγος Michael Albert προσπάθησε να εξηγήσει ιδιαίτερα εκλαϊκευμένα την τεράστια δύναμη του δολαρίου, παραθέτοντας ένα παράδειγμα, το οποίο καταδεικνύει το τεράστιο συγκριτικό πλεονέκτημα του δολαρίου έναντι των άλλων νομισμάτων: «...Φανταστείτε ότι κάθε πρόσωπο που συναντάτε αποδέχεται τις επιταγές που του δίνετε. Φανταστείτε επίσης ότι όλοι αυτοί δεν εξοφλούν τις επιταγές τους, αλλά αντίθετα τις χρησιμοποιούν για την κάλυψη των δικών τους εξόδων. Αυτό θα είχε για τα οικονομικά σας αυτόματα δύο αποτελέσματα. Πρώτον, αφού όλος ο κόσμος αποδέχεται τις επιταγές σας, δεν χρειάζεστε πλέον χαρτονομίσματα, το καρνέ των επιταγών σας είναι αρκετό. Δεύτερον, κοιτάζοντας το λογαριασμό σας θα διαπιστώνετε ότι οι καταθέσεις σας θα ήταν υψηλότερες από αυτά που είχατε ξοδέψει, γιατί, όπως ήδη αναφέρθηκε, οι επιταγές σας δεν εξαργυρώνονται, αλλά κυκλοφορούν διαρκώς χωρίς να μετατρέπονται ποτέ σε χρήμα. Η συνέπεια αυτού είναι, ότι εσείς ξοδεύετε χωρίς να χρειάζεται να επενδύετε. Όσο περισσότερο οι άλλοι θα χρησιμοποιούν τις επιταγές σας, τόσο περισσότερα θα είναι και τα οικονομικά μέσα που θα διαθέτετε...».³⁸

Εκμεταλλεζόμενες τις ιδιότητες αυτές του δολαρίου, οι ΗΠΑ αρνούνται να συμμορφωθούν με τις υποδείξεις του διεθνούς νομισματικού ταμείου προς χώρες με ελλειμματικό ισοζύγιο πληρωμών. Αντίθετα, αυξάνουν την υπό ευρεία έννοια νομισματική κυκλοφορία του δολαρίου με ρυθμούς διπλάσιους από τους αντίστοιχους της Ε.Ε και της Ιαπωνίας. Με αυτόν τον τρόπο, ασκούν έμμεσα πίεση στις βασικές ανταγωνίστριες τους είτε να αυξάνουν και αυτές τη νομισματική κυκλοφορία, προξενώντας πληθωρισμό στην οικονομία τους, είτε να αναδιαρθρώνουν συνεχώς την εξαγωγική τους πολιτική απέναντι στην αμερικανική αγορά λόγω της συνεχούς ανατίμησης του νομίσματος τους έναντι του δολαρίου.³⁹

³⁸ Albert, οπ. παρ., σσ. 40-41.

³⁹ Το φαινόμενο αυτό έγινε ιδιαίτερα αισθητό τα τελευταία δύο χρόνια, όταν το Φεβρουάριο το 2002 η αμερικανική κυβέρνηση και η FED αποφάσισαν να θυμηθούν μια παλιά δοκιμασμένη κριτική για την ανάκαμψη της οικονομίας τους, να οδηγήσουν το δολάριο σε πτώση προκειμένου να τονώσουν τις εξαγωγές τους. Οι ΗΠΑ ως ενιαίο κράτος με ξεκάθαρες και αποκεντρωμένες ευθύνες λήψης αποφάσεων έχουν τεράστια περιθώρια ελιγμών στην οικονομική τους πολιτική, σε αντίθεση με την Ευρωπαϊκή Ένωση που ως πολυκρατική οντότητα, παρουσιάζει σχετικό έλλειμμα πολιτικής ολοκλήρωσης και μια περισσότερο άκαμπτη δομή στα πλείονα επίπεδα αποφάσεων.

Για τη γερμανική εξαγωγική οικονομία η αστάθεια του νομίσματος που οδηγεί τότε σε ανατίμηση, τότε σε υποτίμηση έχει ιδιαίτερα αρνητικές επιπτώσεις στο μακροχρόνιο τιμολογιακό σχεδιασμό των εταιρειών όχι μόνο σε προϊόντα που κατευθύνονται στην Αμερική, αλλά και σε προϊόντα που κατευθύνονται σε άλλες γωνίες της γης, όπου το δολάριο παραμένει το κύριο χρηματοπιστωτικό μέσο για τις διεθνείς εμπορικές ανταλλαγές και το κύριο ενδιάμεσο νόμισμα (intermediate vehicle currency) για τις συναλλαγές μεταξύ νομισμάτων. Πολύ σημαντική είναι από την άποψη αυτή η Κίνα, όπου η Siemens και η Volkswagen έχουν τη μεγαλύτερη διείσδυση από τις ευρωπαϊκές εταιρείες του κλάδου και εκτίθενται κατά συνέπεια περισσότερο στις συναλλαγματικές διακυμάνσεις.⁴⁰

Οι πετρελαϊκές κρίσεις των τελευταίων ετών αποκάλυψαν περίτρανα το μέγεθος αυτής της αντινομίας - που έχει βέβαια και θετικές επιπτώσεις στο διεθνές χρηματοπιστωτικό σύστημα χαρίζοντας του ρευστότητα⁴¹ - και επιβάρυναν σημαντικά τους ευρωπαϊκούς προϋπολογισμούς. Για το λόγο αυτό, οι Ευρωπαίοι ακολούθησαν μια σταθερή πολιτική ανατίμησης του ευρώ έναντι του δολαρίου έστω και αν αυτό επέφερε σημαντική μείωση των εξαγωγών τους. Αυτό πάλι ώθησε τις χώρες του OPEC να επανεξετάσουν την νομισματική τους πολιτική για να επιτύχουν το μεγαλύτερο δυνατό κέρδος.

Πράγματι, κατά την αμερικανική «Υπηρεσία Πληροφοριών για την Ενέργεια» τα έσοδα των κρατών-μελών του OPEC από τις εξαγωγές πετρελαίου ήταν 179,6 δισεκατομμύρια δολάρια το 2002, ξεπέρασαν τα 300 το 2003 και αναμένεται να αυξηθούν ακόμα περισσότερο το 2004. Η «National Bank» του εμιράτου του Αμπου Ντάμπι διαπιστώνει μάλιστα «αξιοσημείωτη εκροή κεφαλαίων από τις Ηνωμένες Πολιτείες», ενώ και η αγγλοαμερικανική επενδυτική τράπεζα «Morgan Stanley» σε πρόσφατη έκθεσή της πιθανολογεί ότι η εξασθένηση του δολαρίου μπορεί να οφειλόταν και στο ότι ολοένα μεγαλύτερα ποσά «πετροδολαρίων» επανεπενδύονται σε άλλα νομίσματα.⁴² Τα νομίσματα αυτά δεν είναι φυσικά άλλα από το ανταγωνιστικό γεν και κυρίως το ευρώ.

Οι Ηνωμένες Πολιτείες αντέδρασαν άμεσα και παρασκηνιακά χρησιμοποιώντας μια καλά δοκιμασμένη πρακτική από τον καιρό του Ψυχρού Πολέμου. Χρησιμοποιώντας πολιτικά μέσα για να αποτρέψουν την εξέλιξη αυτή, άσκησαν για μία ακόμη φορά πίεση στον αραβικό κόσμο, χρησιμοποιώντας το δέλεαρ του εγγυητή ασφαλείας, την ανοικοδόμηση του Ιράκ και την αξιοποίηση των ενεργειακών του πόρων, για να μην υιοθετήσουν το ευρώ ως μέσο οικονομικών συναλλαγών για πετρελαϊκά προϊόντα.⁴³

Τέλος, μια ακόμη διαφορά συνίσταται στη διαμετρικά αντίθετη προσέγγιση μεταξύ ΗΠΑ και Ευρώπης στο θέμα των μεταλλαγμένων προϊόντων. Οι Ευρωπαίοι

⁴⁰ Lafontaine, *Die Wut wächst*, οπ. παρ., σσ.185-186.

⁴¹ Με τον τρόπο αυτό η Αμερική είναι σε θέση να χρηματοδοτεί τα εμπορικά της ελλείμματα και να διατηρεί την τόσο σημαντική για τις άλλες χώρες καταναλωτική της βουλμία.

⁴² Αυτό προκαλεί έντονες ανησυχίες στους Αμερικανούς, καθώς τα προκύπτοντα οφέλη από το ισχυρό δολάριο είναι πολύ μεγαλύτερα από το κόστος που συνεπάγεται η μειωμένη ανταγωνιστικότητα μερικών αμερικανικών επιχειρήσεων στο διεθνές εμπόριο. Ένα βασικό όφελος του ισχυρού δολαρίου είναι, εκτός απ' όσα αναφέρθηκαν, και η δυνατότητα προσέλκυσης διεθνούς κεφαλαίου στην αμερικανική αγορά. Εκτός αυτού, η χρηματοδότηση του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών γίνεται σε μεγάλο βαθμό από «δολαριακούς» επενδυτές. Το 48,6% του ελλείμματος του εμπορικού ισοζυγίου είναι με την Κίνα, τον Καναδά, το Μεξικό και φυσικά τις χώρες του OPEC που έχουν νομίσματα συνδεδεμένα με το δολάριο και απειλούνται μόνο έμμεσα από την χαμηλή ισοτιμία του δολαρίου.

⁴³ P. Scholl-Latour, *Der Fluch des neuen Jahrtausends*. München: Goldmann, 2004, σελ. 348-349 καθώς και το αποκαλυπτικό άρθρο του Timothy Noah στην εφημερίδα *Slate*, «Let the U.N. Rebuild Iraq» (22 April, 2003).

κάτω από την ισχυρή και καταλυτική επίδραση του οικολογικού κινήματος, έχουν από χρόνια αντιταχθεί, κατά παράβαση των κανόνων του ΠΟΕ, εκτός από ελάχιστες εξαιρέσεις, στην είσοδο τέτοιων προϊόντων στην ευρωπαϊκή αγορά, προβάλλοντας το επιχείρημα ότι δεν είναι δυνατή η αποτίμηση των επιπτώσεων από την κατανάλωση μεταλλαγμένων προϊόντων, καθώς οι μέχρι τώρα έρευνες δεν έχουν λάβει υπόψη παράγοντες όπως η χημική και η βιολογική αλληλεπίδραση μεταξύ γενετικώς τροποποιημένου φυτού και του τόπου όπου αυτό φυτρώνει.⁴⁴

Οι Αμερικανοί αξιούνουν αντίθετα την άρση των περιορισμών στη διακίνηση τέτοιων προϊόντων, προβάλλοντας το εύλογο επιχείρημα ότι σε ένα χώρο, ο οποίος διέπεται από τις αρχές της ελεύθερης διακίνησης αγαθών, τέτοιου είδους επεμβάσεις αποτελούν κατάφορη παραβίαση των κανόνων αγοράς. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου παρά τις επιφυλάξεις του για τους εξαγωγείς αμερικανικού καλαμποκιού στην Ευρώπη, απείλησε επανειλημμένα με κυρώσεις τους Ευρωπαίους για τη στάση τους αυτή.

Η κατανάλωση μεταλλαγμένων προϊόντων αντανακλά φυσικά μια γενικότερη καταναλωτική φιλοσοφία που χαρακτηρίζει τους Αμερικανούς, οι οποίοι καταναλώνουν εδώ και χρόνια μεταλλαγμένα προϊόντα. Σύμφωνα με τη φιλοσοφία αυτή, ο καταναλωτής είναι σε θέση από μόνος του να σταθμίσει τα υπέρ και τα κατά της καταναλωτικής του συμπεριφοράς, υιοθετώντας κριτήρια πότε ποιοτικά και πότε ποσοτικά. Επομένως, η απαγόρευση διάθεσης ενός προϊόντος αποτελεί, κατά τη φιλελεύθερη αυτή αντίληψη, πράξη χειραγώγησης του καταναλωτικού κοινού. Ο καταναλωτής οφείλει να είναι κατά την κλασική ρήση του Friedman «free to choose».⁴⁵

⁴⁴ Πρβλ. G. Klas, «Eine andere Welt ist möglich», *Entwicklungspolitik*, 13/2001, σσ. 22-27.

⁴⁵ Mil. and R. Friedmann, *Free to choose. A personal statement* (New York: Harcourt Brace and Jovanovich, 1980).